

Custodia-felelősség és *damnum ab alio iniuria datum* a klasszikus római jogban

I. BEVEZETÉS

A préklasszikus korból származó szövegek alapján jó eséllyel valószínűsíthetően a haszonkölcsön-szerződés kapcsán, a *commodatarius* kizárólagos érdekeltiségére, illetve az ilyen szerződések gyakoriságára tekintettel már a préklasszikus korban kialakult és a klasszikus római jogban kiszélesedett *custodia*-felelősség elsősorban a lopásért fennálló felelősséget jelentette, az *actio furti* aktív legitimációjának kiterjesztése mellett.^[1] (Kaser nézetéhez csatlakozva leszögezhetjük, hogy az *actio furti* aktív legitimációjának a *custodia*-kötelezett adósra történő kiterjesztése nemcsak a *custodia*-kötelezettség velejárója, mert az aktív legitimáció kiterjesztésének jogpolitikai indoka — számos, nem a *custodia*-felelősség területére tartozó forrásszöveg^[2] tanúsága szerint is — általában a nem csak a *custodiával* összefüggő érdekeltségben jelölhető meg.)^[3]

Ismert, hogy az objektív *custodia*-felelősség az érett klasszikus kortól kezdve kazuisztikus jelleggel meghatározott egyéb *casus minorok* (pl. egérrágás^[4]) esetén is fennáll.

Rablásért,^[5] valamint — és az alábbiakban ezt a tételt szeretnénk bizonyítani — más személy által elkövetett dologrongálásért nagy valószínűség szerint az egész klasszikus korban nem állt fenn objektív *custodia*-felelősség.

Az amúgy is meglehetősen problematikus és a szakirodalomban sokféleképpen értelmezett *custodia*-felelősséggel összefüggésben az alighanem legnehezebben feltörhető dió az érdekelt adós *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelősségének fennállása, ill. e felelősség mibenléte. Régóta sok fejtörést okoz az idegen dolgot őrző érdekelt adós

[1] Lásd még Gai. 3, 203; Ulp. D. 47, 2, 14 pr.; Iav. D. 19, 2, 60, 2; Ulp. D. 47, 2, 48, 4; Paul. D. 47, 2, 83 [82] pr.; Ulp. D. 47, 2, 14, 17; Ulp. D. 13, 6, 10, 1; Ulp. D. 19, 5, 17, 2.

[2] Lásd még Gai. 3, 204; Ulp. D. 47, 2, 12, 2; Ulp. D. 42, 2, 19, 5; Paul. D. 41, 3, 4, 21; Lab.-Paul. D. 41, 3, 49; Ulp. D. 47, 2, 46, 1; Iav. D. 47, 2, 75; Ulp. D. 47, 2, 52, 10; Ulp. D. 47, 2, 12, 1; Ulp. D. 47, 2, 14, 2.

[3] A lopási kereset aktív legitimációjának kérdésköréhez a *custodia*-felelősséggel összefüggésben lásd pl. Schulz, 1911, 23skk.; Rosenthal, 1951, 217skk.; Kaser, 1979, 89skk.; Siklósi, 2009, 63skk.; összefoglaló jelleggel lásd pl. Zimmermann, 1996, 200. Elsősorban a *commodatum* és a *furtum* viszonyához lásd újabban Apathy, 2006, 15skk.

[4] Lásd: Ulp. D. 19, 2, 13, 6: „*Si fullo vestimenta polienda acceperit eaque mures roserint, ex locato tenetur, quia debuit ab hac re cavere. Et si pallium fullo permutaverit et alii alterius dederit, ex locato actione tenebitur, etiamsi ignarus fecerit.*”

[5] E vonatkozásban lásd pl. Ulp. D. 50, 17, 23: „*rapinae... a nullo praestantur*”; lásd különösen a sokat vitatott Ner. D. 19, 1, 31 pr.-ot; ez utóbbi forrásszöveghez lásd pl. Paris, 1926, 231skk.; Arangio-Ruiz, 1933, 157, illetve 163; Metro, 1972, 88; Kaser, 1979, 125; Robaye, 1987, 375.

felelősségének a harmadik személy által elkövetett dologrongálásra való kiterjedése, a *damnum ab alio iniuria datum* ért való felelősség mikéntje, illetve elvi alapja.

E vonatkozásban — különösen szembevetve ez a lopásért fennálló *custodia*-felelősség gazdag kazuisztikájához képest — csupán kevés forrásszöveg maradt ránk.

II. A „IULIANUS-MARCELLUS-VITA”

A harmadik személy által elkövetett dologrongálás klasszikus jogi megítéléséről nem sok biztosat tudunk a rendelkezésünkre álló, egymásnak ellentmondó, vagy legalábbis némiképp homályos források^[6] alapján, és sokszor hipotézisre vagyunk utalva.

A neves klasszikus kori jogtudós, Iulianus a következőket írja a dologbérő és a haszonkölcsönbe vevő felelősségére vonatkozóan a következő, jól ismert forrásszövegben:

Ad eos, qui servandum aliquid conducunt aut utendum accipiunt, damnum iniuria ab alio datum non pertinere procul dubio est: qua enim cura aut diligentia consequi possumus, ne aliquis damnum nobis iniuria det? (Iul. D. 13, 6, 19)

A forrásszöveg szerint kétségen kívül áll, hogy azok, akik valamit megőrzésre vagy használatra vettek át, nem felelnek a harmadik személy által elkövetett dologrongálásért; mert ugyan milyen elővigyázatossággal vagy gondossággal érhetjük el, hogy más ne okozzon nekünk kárt? — szól a perbeszéd retorikáját idéző módon kérdés^[7] formájában megfogalmazott indokolás.

A szöveg ránk maradt formájában Iulianus a *curára* és a *diligentiára* hivatkozik, a harmadik személy által elkövetett dologrongálásért való felelősséget kizáró döntést tehát szubjektív felelősségi érveléssel támasztja alá. Ez a megfogalmazás egyértelműen ellentmondani látszik a *custodia* objektív teóriájának; ha a könnyebb érvelési utat követnénk, és mindenáron a klasszikus kori objektív *custodia*-felelősség Prokrusztész-ágyába szeretnénk kényszeríteni a fragmentumot, a szöveget interpolálnak kellene tekinteni, mert az, hogy Iulianus eredetileg *custodiára* gondolt volna, csak interpolációkritikai alapon feltételezhető.

Ez az érvelés azonban csapdához vezetne; a radikális szövegkritika, mint oly gyakran, itt sem állja meg a helyét.^[8] Az objektív *custodia*-felelősség itt preconcepciónak tűnik, az interpolációkritika pedig ezt a preconcepciót támaszthatná alá csupán. Számos, a iustinianusi kompilációban előforduló fragmentum esetében valóban az látszik valószínűnek, hogy a „*diligentia*” kitétel eredetileg nem szerepelt a klasszikus kori szövegekben.^[9] A Iul. D. 13, 6, 19-ban foglaltak ugyanakkor sokkal inkább arról győznek meg bennünket, hogy a kérdést Iulianus nem az objektív *custodia*-felelősség keretében

[6] Az idevonatkozó két forrásszöveg (Iul. D. 13, 6, 19 és Ulp. D. 19, 2, 41) sokféle értelmezésére nézve lásd a téma gazdag szakirodalmából pl. Vázný, 1929, 107skk.; Arangio-Ruiz, 1933, 165skk.; Krückmann, 1944, 52; Cannata, 1966, 61skk., illetve Cannata, 1996, 28skk.; Metro, 1966, 99skk.; MacCormack, 1972, 171sk.; Rascón, 1976, 95skk.; Knütel, 1983, 410skk.; Földi, 1984; Robaye, 1987, 198skk., illetve 289skk.; Molnár, 1994, 181sk.

[7] Vö. Cannata, 1996, 30: „*in forma di domanda retorica*”.

[8] Összhangban a modern szövegkritikai kutatások paradigmájával, miszerint „*Textkritik ist heute nicht das erste, sondern das letzte Mittel bei der Textauslegung*.” (Kunkel – Schermaier, 2001, 309).

[9] Vö. Kunkel, 1925, 266skk.

vizsgálta — ez elválaszthatatlan összefüggésben áll azzal az alábbiakban részletesen elemzésre kerülő körülménnyel, hogy Iulianus idejében az *actio legis Aquiliae* megindításának jogát még nem lehetett kiterjeszteni a tulajdonoson kívüli személyekre.^[10] E forrásszöveg tehát — amelyben nem is fordul elő a *custodia* főnév — a szubjektív értelemben vett őrzési felelősség példájaként idézhető. Nem véletlen, hogy Robaye ebben a szövegben — teljes joggal — szubjektív felelősséget vél fölfedezni.

A szöveget ugyanakkor számos szerző interpoláltnak tartja.^[11] A „*cura aut diligentia*” kitétel ebben a formában — az alább elemzésre kerülő Ulp. D. 19, 2, 41 fényében is — nézetünk szerint sem klasszikus eredetű,^[12] de akár így van ez, akár nem, úgy tűnik, Iulianus nem a *custodia*-felelősség, hanem a másért (és egyben *culpáért*) való felelősség oldaláról kívánta megközelíteni a kérdést, és az interpoláció csak stiláris változtatást jelentett az eredeti klasszikus jogi szövegen. Ez persze pusztán a most vizsgált fragmentumból még nem derül ki.

A más által elkövetett dologrongálásért való felelősség fennállását illetően Iulianushoz képest látszólag ellentétes következtetésre jut Marcellus, akinek véleményét Ulpianus is elfogadja: *Sed de damno ab alio dato agi cum eo non posse Iulianus ait: qua enim custodia consequi potuit, ne damnum iniuria ab alio dari possit? Sed Marcellus interdum esse posse ait, sive custodiri potuit, ne damnum daretur, sive ipse custos damnum dedit: quae sententia Marcelli probanda est.* (Ulp. D. 19, 2, 41)

Ulpianus mindenekelőtt Iulianus már ismertetett nézetére hivatkozik, aki azt hangsúlyozza a más által elkövetett dologrongálásért fennálló felelősség kérdéskörével összefüggésben, hogy az őrző nem perelhető, mert ugyan miféle őrizet tudta volna elérni, hogy más jogellenesen ne okozzon kárt nekünk? Marcellus szerint azonban a kereset olykor (*interdum*) megadható, ha az őrző a dolgot akként tudta volna őrizni, hogy abban ne okozhassanak kárt, vagy amennyiben maga az őrző okozta a kárt („*ipse custos damnum dedit*”).

Ami már első látásra is feltűnik: Ulpianus akként idézi Iulianus nézetét, hogy „ugyan miféle őrizet tudta volna elérni” a más által elkövetett dologrongálás elkerülését. Az esetleg posztklasszikus (vagy netán iustinianusi) eredetű „*cura aut diligentia*” helyett az ulpianusi szövegben a „*custodia*” kitétel szerepel, amely első látásra — a *custodia* objektív teóriájának tükrében — igencsak megnehezíti a kérdés eldöntését, tudniillik, hogy mi volt az alapja a *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelősségnek: a *custodia* avagy a *culpa* (*in eligendo*).

Azt sem lehet biztosan tudni, hogy Ulpianus vajon Iulianus eredeti szavait idézi-e vagy sem, mert elvileg elképzelhető, hogy Ulpianus már az objektív *custodia*-felelősség alapján vizsgálta a kérdést: Iulianus eredetileg nem utalt a szövegben a *custodiára*, Ulpianus viszont már igen, ráadásul technikus értelemben. Ha ezt az értelmezési utat választanánk, megkockáztatható lenne az a föltevés, hogy — mivel Ulpianus Marcellus

[10] Vö. az alább elemzett Ulp. D. 9, 2, 11, 9-ben foglaltakkal, melyben Ulpianus Iulianus nézetét idézi; Iulianus álláspontja szerint a haszonkölcsönbe vevő nem perelhet *actio legis Aquiliae*-vel, mert ez a kereset a tulajdonost illeti meg.

[11] Az ezzel kapcsolatos szakirodalomra nézve lásd Robaye, 1987, 290skk.

[12] Így pl. Arangio-Ruiz, 1933, 165, aki a „*cura aut diligentia*” kitétel esetében „szokásos interpolációról” ír. Az újabb irodalomban pl. Cannata, 1996, 29. is kifejezetten interpoláltnak tartja ezt a kitételt, amit szerte a „*custodia*” helyére szúrtak be a kompilátorok.

véleményét tartja helyesnek — Ulpianus korában az ekkorra már a *casus minorok* szélesebb körére kiterjedő *custodia*-felelősség alapján terjedt ki az érdekelt adós objektív felelőssége (legalábbis bizonyos esetekben) *damnum ab alio iniuria datum*ra, ami olykor egyben — több, az alábbiakban idézett Ulpianus-szöveg tanúsága szerint — az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációjának az érdekelt adósra történő kiterjesztésével járt együtt. Ez a fejlődéstörténeti interpretáció, bár tetszetős lehet, és a kérdés eldöntését megkönnyítené, a nézetünk szerint alapvetően klasszikus eredetű Iul. D. 13, 6, 19 és Ulp. D. 19, 2, 41 vonatkozásában nem helytálló. Semmi nem szól ugyanis amellett, hogy Ulpianus ne szó szerint idézné Iulianus nézetét. A *custodia* szó eredetisége egyébként is sokkal jobban védhető, mint a *cura aut diligentia* kitételé.

Ha a Iulianus-szövegben eredetileg is a *custodia* szó szerepelt, két eset lehetséges. Vagy interpolált — tartalmilag is — a Iul. D. 13, 6, 19-ben szereplő *cura aut diligentia* kitétel, és Iulianus az objektív *custodia*-felelősség szemszögéből vizsgálódva zárta ki teljes egészében az érdekelt adós *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelősségének fennállását, vagy — és számunkra ez utóbbi lehetőség tűnik valószínűnek — maga Iulianus is szubjektív értelemben használta a forrásszövegben a *custodia* szót (ami viszont ebben az esetben lényegében ugyanazt jelentené, mint a *cura aut diligentia* kitétel, a különbség tehát csupán stiláris jellegű lenne).

Vizsgáljuk meg most már közelebbről a Marcellus-féle — és Ulpianus által is elfogadott —, a *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelősség csupán olykori fennállását hangsúlyozó álláspontot. Marcellus szerint — idézzük fel ismét — az adósi felelősség olykor a harmadik személy által elkövetett dologrongálás esetére is kiterjed, ha az adós a dolgot akként őrizhette volna, hogy ne okozhassanak kárt, vagy ha maga az őrző okozta a kárt. A Marcellustól idézett szövegrészletben a *custodiri* (passzív) infinitivus és a *custos* főnév is előfordul, ami akár arra is utalhatna, hogy Marcellus — szemben Iulianusszal, aki inkább a gondosság oldaláról közelíti meg a kérdést — már az objektív *custodia*-fogalom szemszögéből vizsgálódik. De számunkra mégis az tűnik valószínűnek, hogy Marcellus is inkább szubjektív oldalról közelíti meg a problémát, hiszen a szövegben nem a forrásokban az objektív *custodia*-felelősség vonatkozásában általában előforduló *custodiam praestare* (pl. Ulp. D. 13, 6, 5, 9), *custodia praestetur* (pl. Ulp. D. 13, 6, 5, 6), *custodiae nomine tenentur* (pl. Gai. D. 4, 9, 5 pr.) vagy hasonló kifejezések szerepelnek; a „*custodiri potuit*” sokkal inkább szubjektív, mint objektív színezetűnek tűnik („ha képes lett volna a dolgot úgy megőrizni”, amely már a forrásszövegben praesens perfectumban előforduló *possum* segédige használatára való tekintettel sem a technikus értelemben vett *custodia*-felelősségre, hanem a vétkességi felelősségre utal). Óvatosabban, de lényegében erre mutat rá Cannata is, aki leszögezi, hogy ez az eset nem illeszkedik bele a *custodiáért* való felelősség hagyományos sémájába.^[13]

Az „*ipse custos damnum dedit*” kitételről pedig fokozottan is elmondható, hogy szubjektív felelősséget hivatott kifejezni, hiszen ha az őrző maga okozta a kárt, akkor nyilvánvalóan saját *culpájáért* felel (hiszen a *damnum iniuria datum*nak eleve tényállási eleme a vétkesség, amelyre az érdekelt adósnak mindenképpen kiterjed a felelőssége).

[13] Cannata, 1996, 29.

Az „*ipse custos damnum dedit*” esetét Cannata egyenesen „a *culpáért* való felelősség egy tipikus esetének” tartja,^[14] és ebben kétségkívül igazat adhatunk neki.

A fentiekből egyenesen következik, hogy a vizsgált két fragmentumban foglaltak nem egyeztethetők össze a klasszikus kori, elsősorban a lopásra kiterjedő *custodia*-felelősség Seckel nevével fémjelzett objektív teóriájával.

Miben állhat ennek magyarázata? Lopás esetében ugyanis annak ténye már önmagában megalapozza a *custodia*-kötelezett felelősségét. A dologrongálásért fennálló felelősség Iulianus idejében történő kizárása, gondolhatnánk, némi következtetlenségre is utalhat, mert ha a klasszikus jog elismerte a *custodiens* lopásért fennálló felelősségét, akkor vajon miért ne ismerhette volna el a *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelősségének fennállását is? Ez a kérdés részben a római jogtudósok kazuisztikus gondolkodásmódjával magyarázható meg: a *casus minor* magasabb fogalmi kategóriáját ugyanis, miként az jól ismert, nem alkották meg, a *custodia*-felelős adósok körét pedig esetről esetre haladva alakították ki, mint ahogyan azt is, hogy az objektív *custodia*-felelősség pontosan milyen kisebb balesetekre terjedt ki.^[15]

A döntő indok nézetünk szerint az lehetett, hogy az *actio furtiva*l szemben az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációját Iulianus korában még egyáltalán nem kívánták kiterjeszteni az érdekelt adósra — a tulajdonoson kívüli személyre —, aki így kontraktuális alapon sem felel, ha vétkeisége nem állapítható meg. Az aktív legitimáció kiterjesztése még Ulpianus idején is kivételes lehetőség csupán. Világosan kitűnik ez az alábbiakban elemzésre kerülő forrásszövegekből.

III. AZ *ACTIO LEGIS AQUILIAE* AKTÍV LEGITIMÁCIÓJÁNAK PROBLÉMÁJA

Részletesebben kell foglalkoznunk az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációjának kérdéskörével, tudniillik, hogy *damnum ab alio iniuria datum* esetén kit illet meg az *actio legis Aquiliae* megindításának a joga.

Az alább idézett források alapján a következő fejlődési folyamatot valószínűsítjük: kezdetben és sokáig, még Iulianus idejében is csak a tulajdonost illette meg az *actio legis Aquiliae* megindításának joga; később (Ulpianus korában már biztosan) további dologi jogosultakra (haszonélvező, használó) is, valamint, föltételezhetően ennél is későbbi fejlődés eredményeképpen, nagyon kivételes esetekben egyes kötelmi jogi jogosultakra is kiterjesztették az *actio legis Aquiliae* megindításának jogát.

Az *actio legis Aquiliae* megindításának joga eredetileg kizárólagosan, de később is elsősorban a tulajdonost illette meg.^[16] Hivatkozhatunk ebben a tekintetben az alábbi

[14] Cannata, 1996, 29: „*un caso tipico di responsabilità per colpa*”.

[15] Lásd: Földi, 2004, 232.

[16] Közös tulajdon esetén pedig valamennyi tulajdonostársat megilleti az *actio legis Aquiliae* megindításának joga, lásd pl. Ulp. D. 9, 2, 19: „*Sed si communem servum occiderit quis, Aquilia teneri eum Celsus ait. Idem est et si vulneraverit.*” Ulpianus Celsus döntésére hivatkozik. Az első esetben egy közös tulajdon tárgyát képező rabszolga megöléséről, a másik esetben pedig annak megsebesítéséről van szó; a károkozó mindkét esetben perelhető *actio legis Aquiliae*-vel. A tulajdonostárs nem csupán a harmadik személyt, hanem tulajdonostársát is perelheti *actio legis Aquiliae*-vel; vö. Hausmaninger, 1976, 33.

Ulpianus-fragmentumra: *Legis autem Aquiliae actio ero competit, hoc est domino.* (Ulp. D. 9, 2, 11, 6)

Vagyis Ulpianus szerint a *lex Aquilia* alapján megindítható kereset az „urat” (*erus*), azaz a tulajdonost illeti meg. Ez tehát Ulpianus idejében is — jóllehet, már kivételeket tűrő — főszabályt jelentett.

Iulianus, aki még teljes egészben kizárta az érdekelt adós *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelősségének fennállását — szemben az *actio furtiva*l — elvetette az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációjának a *commodatarius*ra történő kiterjesztését: *Eum, cui vestimenta commodata sunt, non posse... lege Aquilia agere Iulianus ait, sed domino eam competere.* (Ulp. D. 9, 2, 11, 9) A ruhadarabok haszonkölcsönbe vevője tehát Iulianus álláspontja szerint nem perelhet *actio legis Aquiliae*-vel, ez a kereset a tulajdonost illeti meg.

Az *actio furti* aktív legitimációjának, ill. a *custodiens* lopásért fennálló objektív felelősségének mintájára elvben már Iulianus idejében is elképzelhető lett volna egy olyan — az érdekeltvel is összhangban lévő — szabályozás, hogy az adós a hitelező irányában kontraktuális alapon felelt volna a *damnum ab alio iniuria datum*ért (föltételezett objektív felelőssége alapján), a károkozóval szemben pedig ő maga indíthatta volna meg az *actio legis Aquiliae*-t; ez azonban — az Ulp. D. 9, 2, 11, 9 fényében — Iulianus idejében még korántsem volt így.^[17] A *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelősség kizárásának egyik jogpolitikai indoka tehát eredetileg minden bizonnyal az volt, hogy a bérlő, ill. a haszonkölcsönbe vevő ne indíthasson *actio legis Aquiliae*-t. Az *actio legis Aquiliae* megindításának joga ugyanis, mint láttuk, a tulajdonost illeti meg,^[18] amit eredetileg egyáltalán nem akartak kiengedni a tulajdonos kezéből — valószínűleg a tulajdonosi érdek fokozott védelme, ill. a dologi jogi jogosultságokat preferáló római szemléletmód, az *actio legis Aquiliae* alább kifejtésre kerülő jogi természete, valamint a római jogtudósok általában is konstatalható tradicionalizmusa és konzervativizmusa miatt. Szerepet játszhatott mindebben keresetjogias gondolkodásuk is, történetesen, hogy minden kérdést esetről esetre döntöttek el, nem pedig deduktív módon, előre meghatározott és a konkrét eset eldöntését ez által esetleg már előre determináló, sokszor sematikus fogalmakkal és dogmatikai kategóriákkal operálva. Ennek kapcsán a *casus minor* magasabb fogalmi kategóriáját sem alkották meg — jó eséllyel valószínűsíthetjük ugyanakkor, hogy ha *ad absurdum* megalkották volna, akkor sem tekintették volna *casus minor*nak a *damnum ab alio iniuria datum*ot. Ezt elsősorban a Iul. D. 13, 6, 19 és az Ulp. D. 19, 2, 41 elemzésének fényében állíthatjuk.

Az *actio furti* aktív legitimációja kiterjesztésének indoka abban állt, hogy — mivel a hitelező kontraktuális alapon megtérítést követelhet — az idegen dolgot őrző érdekelt adósnak áll érdekében, hogy a dolog épségben maradjon, ezért az *actio furti*t ő indíthatja meg. Az *actio legis Aquiliae* megindításának joga ugyanakkor ugyanúgy az adós

[17] E vonatkozásban az alább részletesen elemzett Ulp. D. 13, 6, 7, 1-re utalunk, ami azonban csak egészen kivételes döntés lehetett.

[18] Vö. Vázný, 1929, 108, aki e vonatkozásban rámutatott arra, hogy a haszonkölcsönbe vevő vagy a *fullo* „non siano legittimati all’*actio legis Aquiliae*, mentre lo è sempre il proprietario”. Lásd még Arangio-Ruiz, 1933, 167, aki szintén rámutatott arra, hogy az *actio legis Aquiliae* megindításának joga „kizárólag a dolog tulajdonosát illeti meg” („spetta esclusivamente al *dominus rei*”).

érdekében állna, mint az *actio furti* megindításának joga, ha a *custodia*-felelősség kiterjedne *damnum ab alio iniuria datumra*.

Az az eset, amikor az érdekelt őrző adós maga okozta a kárt (föltételezve persze az adós vétkességét), nem vet föl problémát. Ilyenkor az *actio legis Aquiliae* ellene indítható meg, és őt — elfogadva azt a legújabb romanisztikai irodalomban uralkodó, ám vitatott nézetet, miszerint az *actio legis Aquiliae* vegyes büntetőkereset volt a klasszikus jogban is^[19] — vagylagos jelleggel, kontraktuális alapon is lehet perelni a reiperszekutórius keresettel (*actio locativa*, ill. *actio commodativa*).

Ha viszont nem az őrző, hanem valaki más okozta a kárt, úgy, amennyiben ennek tekintetében a *conductor*, illetve a *commodatarius* vétkesen jártak el, ellenük kontraktuális alapon lehet fellépni; ha viszont vétkességük nem állapítható meg, kontraktuális alapon nem felelnek a hitelező irányában, aki csak deliktuális alapon léphet fel, nevezetesen az *actio legis Aquiliae*-vel közvetlenül a károkozót perelve. Ilyenkor a tulajdonos maga köteles bizonyítani a saját kárát, ezért neki áll érdekében a kereset megindítása. A hitelezőnek viszont választania kell a deliktuális és a kontraktuális kereset között.

Amennyiben az átvevő kontraktuális alapon objektíve felelne a harmadik személy által elkövetett dologrongálásért a másik szerződő fél irányában, úgy ennek egyenes következménye lenne — az *actio furti* aktív legitimációja kiterjesztésének logikája alapján —, hogy az *actio legis Aquiliae*-t is ő indíthassa meg a károkozó ellen. Erre — több forrásszöveg tanúsága szerint — Ulpianus korában olykor már lehetőség nyílt.

Ami a haszonélvezőt, illetve a használót illeti, Iulianus „vitatja”, hogy megilleti-e őket az *actio legis Aquiliae* megindításának joga; Ulpianus ugyanakkor úgy véli, hogy helyesebb megadni a keresetet — *utiliter* — a *fructuarius*nak, ill. az *usuarius*nak: *An fructuarius vel usuarius legis Aquiliae actionem haberet, Iulianus tractat: et ego puto melius utile iudicium ex hac causa dandum*. (Ulp. D. 9, 2, 11, 10)

Ulpianus tehát már nem csak a tulajdonosnak, hanem más érdekelt személyeknek — itt konkrétan a haszonélvezőnek és a használónak — is megadja az *actio legis Aquiliae*-t, *utile iudicium*, azaz kiterjesztett kereset formájában. Ebben a forrásszövegben az *actio*

[19] A *lex Aquilia* alapján indítható kereset a iustinianusi jogban *mixta actio* (lásd: Inst. 4, 6, 19: „*legis Aquiliae actio de damno mixta est...*”), a legújabb irodalomban többséginek mondható — és általunk is elfogadott — nézet szerint azonban már a klasszikus jogban is az volt. Világosan utal erre Gaius (D. 13, 6, 18, 1) is: „*Sive autem pignus sive commodata res sive deposita deterior ab eo qui acceperit facta sit, non solum istae sunt actiones, de quibus loquimur, verum etiam legis Aquiliae: sed si qua earum actum fuerit, aliae tolluntur.*” A szöveg tanúsága szerint, ha az átvevő a zálogtárgyat, a haszonkölcsönbe vett vagy letéti szerződés alapján őrizetbe vett dolgot megrongálta, nem csak a kontraktuális keresetekkel lehet őt perelni, hanem az *actio legis Aquiliae*-vel is, az egyik kereset azonban a másikat kizárja. Nem értünk egyet sem Lübtow, 1971, 73, sem Csizmazia, 1999, 130. interpoláció-gyanújával az idézett textust illetően; arra nézve, hogy az *actio legis Aquiliae* a klasszikus jogban még tiszta büntetőkereset lett volna, semmi bizonyíték sincsen, erre csupán interpolációkritikai alapokon lehet következtetni, ami viszont nem meggyőző. — A legújabb szakirodalomban uralkodó nézetet — miszerint az *actio legis Aquiliae* már a klasszikus korban is vegyes büntetőkereset volt — képviseli pl. Honsell – Mayer-Maly – Selb, 1987, 365; Kaser – Knütel, 2005, 256. Ennek ellenkezőjére csak interpolációkritikai alapon lehet következtetni; az interpolációkritikai alapokon kidolgozott *cumulatio*-teóriát képviselte pl. Lübtow, 1971, 36skk., a hazai szakirodalomban pedig Földi, 1985, 126, valamint Csizmazia, 1999, 128skk. Földi azonban újabban (Földi, 2004, 234) már „erősen kétségesnek” látja a *cumulatio*-teóriát. További irodalomra nézve lásd az itt hivatkozott szerzők által idézett szakirodalmat.

legis Aquiliae aktív legitimációjának dologi jogi jogosultakra (a *fructuarius*ra, illetve *usuarius*ra) történő kiterjesztéséről van szó.

Ha nem is a *custodia*-felelősséggel, de az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációjának kiterjesztésével kapcsolatban idézhetjük azt a szintén Ulpianustól származó fragmentumot, melynek tanúsága szerint, ha a tulajdonos megölte saját rabszolgáját, a rabszolga jóhiszemű birtokosát, ill. azt a hitelezőt, akinek a tulajdonos zálogba adta a rabszolgát, egyaránt megilleti az *actio legis Aquiliae* — de csak mint *in factum actio*: *Si dominus servum suum occiderit, bonae fidei possessori vel ei qui pignori accepit in factum actione tenebitur.* (Ulp. D. 9, 2, 17)

Nem csupán a jóhiszemű birtokos, ill. a záloghitelező indíthatja meg az *actio legis Aquiliae*-t *utiliter*, hanem a *fructuarius* is, ha a haszonélvezeti jog tárgyát képező rabszolgát megölték: *Si quis servum occiderit, utilem actionem exemplo Aquiliae fructuario dandam numquam dubitavi.* (Ulp. D. 7, 1, 17, 3)

Paulus döntése szerint pedig, amennyiben a maga a tulajdonos sebesítette meg, illetve ölte meg azt a rabszolgát, amelyen másnak haszonélvezeti joga áll fenn, az *usufructuarius* — szintén *utiliter* — magával a tulajdonossal szemben is megindíthatja az *actio legis Aquiliae*-t: *Sed et si proprietatis dominus vulneraverit servum vel occiderit, in quo usus fructus meus est, danda est mihi ad exemplum legis Aquiliae actio...* (Paul. D. 9, 2, 12)

A következő, megint csak Ulpianustól származó, az alábbiakban részletesebb elemzésre kerülő forrásszöveg tanúsága szerint a *commodator* az *actio legis Aquiliae*-t köteles átengedni a harmadik személy által okozott dologrongálásért az ő irányában kontraktuális felelősséggel tartozó adósának,^[20] ami tovább árnyalja az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációja kérdésével, ill. általában az érdekelt adósnek a más által okozott károkért való felelősségével kapcsolatban kialakítható képet: *Sed si legis Aquiliae adversus socium eius habuit commodator actionem, videndum erit, ne cedere debeat, si forte damnum dedit alter, quod hic qui convenitur commodati actione sarcire compellitur: nam et si adversus ipsum habuit Aquiliae actionem commodator, aequissimum est, ut commodati agendo remittat actionem...* (Ulp. D. 13, 6, 7, 1)^[21]

A tényállás szerint a haszonkölcsönbe adott dolgot a *commodatarius* társa (*societas*-beli partnere) megrongálta. A haszonkölcsönbe adót a károkozóval szemben mondhatni *ipso iure* megilleti az *actio legis Aquiliae*. Ulpianus azt a kérdést teszi fel, hogy a haszonkölcsönbe adó, akit a károkozóval (a *commodatarius* sociusával) szemben megillet az *actio legis Aquiliae* megindításának joga, vajon nem tartozik-e átengedni a keresetet a *commodatarius*nak. Ulpianus szerint, ha magát a haszonkölcsönbe adót

[20] Csak hipotetikus jelleggel fogalmazzuk meg abbéli sejtésünket, hogy a tulajdonoson kívüli személyek közül „első körben” csak a dologi jogosultakra — de csupán Iulianus korát követően — terjesztették ki az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációját, éppen a dologi jogosultságokat preferáló római jogi szemléletmód adekvát kifejeződéseként, és annak lehetősége, hogy a kötelmi jogosultak is megindíthatják az *actio legis Aquiliae*-t, későbbi eredetű lehet. Feltűnő, hogy míg az imént tárgyalt D. 9, 2, 11, 10 és a D. 9, 2, 17 tanúsága szerint Ulpianus megadja a keresetet — *utilis*, ill. *in factum actio* formájában — a *fructuarius*nak, az *usuarius*nak és a *creditor pigneraticius*nak is (mindhárman dolog jogosultak), addig ugyanez a jogtudós a D. 13, 6, 7, 1 alatt felvett forrásszövegben a *commodatarius* mint kötelmi jogosult vonatkozásában csupán a kereset átengedéséről beszél. Mintha Ulpianus berzenkedne attól, hogy azt mondja, a kereset megilleti a *commodatariust*.

[21] A forrásszöveghez lásd Vázný, 1929, 108.

a *commodatarius* sociusával szemben megilleti az *actio legis Aquiliae*, az a leginkább méltányos (*aequissimum*), hogy ha a haszonkölcsön-szerződés alapján keresetet indít, átengedje a másik (deliktuális) keresetet a *commodatarius*nak.

Figyelemre méltó, hogy a szövegben nem azt olvashatjuk, hogy az *actio legis Aquiliae* megilleti a *commodatariust*,^[22] hanem csupán annak átengedéséről (engedményezéséről) van szó,^[23] mégpedig abban az esetben, amennyiben a *commodator* kontraktuális alapon perelné a haszonkölcsönbe vevőt. Föltételezve, hogy az *actio legis Aquiliae* vegyes büntetőkereset volt már a klasszikus jogban is, ha a *commodator* a haszonkölcsön-szerződés alapján *actio commodati directa* útján a *commodatariustól* kártérítést követelhet, az őt a károkozóval szemben megillető *actio legis Aquiliae*-t (amit, föltételezve, hogy az *actio legis Aquiliae* vegyes büntetőkereset, amúgy sem halmozhatna a kontraktuális keresettel) méltányossági alapon át kell engednie a haszonkölcsönbe vevőnek. Ez azt is jelenti, hogy a *commodatarius* társa által elkövetett dologrongálásért (*damnum ab alio iniuria datum*) a *commodatarius* kontraktuális alapon felel a *commodator* irányában.

Fölmerül a kérdés, hogy vajon ebben az esetben a *commodatarius* objektív *custodia*-felelősségéről van-e szó. A *commodatarius* ugyanis a *sociusa* által okozott károkért a forrásszöveg tanúsága szerint helytállni tartozik a *commodator* irányában, mert a haszonkölcsönbe adó *actio commodati directával* perelheti a haszonkölcsönbe vevőt, amit azonban nem halmozhat a károkozó ellen megindítható *actio legis Aquiliae*-vel. Láttuk viszont, hogy a szintén Ulpianustól származó D. 19, 2, 41-ben foglalt „*sive custodiri potuit, ne damnum daretur*” kitétel, amely az adósnak a harmadik személy által elkövetett dologrongálásért való felelősségét megalapozza, vétkességi felelősségre utal. A két fragmentum közötti ellentmondás talán — összhangban az Ulp. D. 19, 2, 41-gyel és a Iul. D. 13, 6, 19-cel kapcsolatban fentebb előadott értelmezéssel — úgy oldható fel, hogy az Ulp. D. 13, 6, 7, 1-ben foglalt tényállásban magát a *commodatariust* is vétkesség terheli a károkozásban. Kétségtelen, hogy itt egy speciális tényállási elem forog fent: a kárt nem akárki, hanem a haszonkölcsönbe vevő *sociusa* okozta. Lényeges, hogy Ulpianus a méltányosságra hivatkozik, amely — az aristotelési méltányosság (*epieikeia*) fogalmának tükrében — a törvényt mint általános normát helyesbíti az egyes esetekben, amennyiben abban az általánosság miatt hézag mutatkozik (*Eth. Nicom.* 1137b),^[24] vagyis kivételes és a római jogtudósok között is vitatott kérdéssel van dolgunk. Ez a lehetőség Iulianus számára még nem is vetődött fel.

Már utaltunk arra, hogy a harmadik személy által elkövetett dologrongálásért való felelősség egész kérdésköre nem volt kellő részletességgel szabályozva, szemben a *furtum*ért a klasszikus korban mindig fennálló *custodia*-felelősséggel. A D. 13, 6, 7, 1 alatt felvett forrásszöveggel kapcsolatban egyáltalán fel sem vetődik, hogy ez a szö-

[22] Miként azt a lopási kereset vonatkozásában láthatjuk: „*furti actio ei competit, cuius interest, rem salvam esse*” (Gai. 3, 203).

[23] Miként azt az *actio vi bonorum raptorum*ot illetően a Ner. D. 19, 1, 31 pr. esetében láthatjuk: „*ut nihil amplius quam actiones persequendae eius praestari a me emptori oporteat*”.

[24] Aristotelés e helyütt a méltányosságot (*epieikeia*) a törvénnyel (*nomos*) állítja szembe, megállapítván, hogy az igazságos (*dikaion*) és a méltányos (*epieikes*) ugyanaz, ill. hogy a méltányosság az igazságosság (*dikaiosyné*) egy neme.

veg nem klasszikus eredetű lenne. Bár nézetünk szerint sem a Iul. D. 13, 6, 19, sem pedig az Ulp. D. 19, 2, 41 nem tekinthető tartalmi értelemben interpoláltk, elvben kialakítható lenne egy olyan interpretáció is, hogy az Ulp. D. 13, 6, 7, 1 már az objektív *custodia*-felelősség talaján áll, míg a másik két fragmentum a vétkességi elven. Ilyen fokú ellentmondást azonban kizártnak tartunk. Lehetetlen, hogy Ulpianus egymáshoz képest teljesen eltérő elvi alapokon döntött volna egy ilyen horderejű kérdésben.

Mindenesetre nyilvánvaló, hogy a kérdést teljes biztonsággal nem dönthetjük el. Ulpianus nyilván itt sem olyan dogmatikusan és deduktív módon gondolkodott, mint egy modern jogász, és talán nem is volt olyan határozott és tudatos a más által elkövetett dologrongálásért való felelősség vétkességi alapokra történő helyezése, miként azt fenti fejtegetésünk sugallja. Egyértelmű ugyanis, hogy — Iulianus korától eltérően — Ulpianus idejében olykor már kiterjesztették az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációját az érdekelt adósra is, annak a harmadik személy által okozott károkért fennálló felelőssége mellett. Hogy az Ulp. D. 13, 6, 7, 1-ben foglalt adósi felelősség objektív vagy szubjektív természetű-e, aligha lehet megmondani.

Az Ulp. D. 13, 6, 7, 1 olyan egyedi döntést tartalmaz, amelyet nehéz a másik két fragmentum kontextusában ellentmondásmentesen megmagyarázni. Az a föltevés, hogy itt esetleg magát a *commodatariust* is vétkesség terheli a károkozásban, talán erőltetett lehet, mert önmagában véve e fragmentum alapján nem lehet igazolni a *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelősség szubjektív természetét. A legpraktikusabb talán — miként sok más esetben is — azt mondani, hogy a római jogtudósok esetről esetre vizsgáldtak, és ebben a vizsgált textusban Ulpianus ésszerűségi megfontolások alapján dönt akként, hogy a deliktuális keresetet át kell engedni az adósnak. Az bizonyosan állítható, hogy az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációja kiterjesztésére vonatkozóan olyan általános, elvi élű szabályt, mint az *actio furti* aktív legitimációjának kiterjesztése tekintetében, nem találunk az ebben a vonatkozásban egyébként is jóval hézagossabb forrásokban.

A magunk részéről mégis valószínűsíthetőnek tartjuk, hogy a harmadik személy által elkövetett dologrongálásért való felelősség alapja a vétkesség volt a klasszikus római jogban is. Iulianus korában még kizárt az érdekelt adósnak a *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelőssége, elválaszthatatlan összefüggésben azzal, hogy az *actio legis Aquiliae*-t ekkor még csak a tulajdonos indíthatta meg. Ulpianus idejében viszont olykor már elismerték az érdekelt adósnak a *damnum iniuria datum*ért fennálló — nézetünk szerint szubjektív — felelősségét, megint csak elválaszthatatlan összefüggésben azzal a ténnyel, hogy ekkoriban már olykor kiterjesztették az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációját a tulajdonoson kívüli személyekre is, amire korábban nem volt lehetőség. Mindenesetre bizonyos — miként fentebb már hangsúlyoztuk —, hogy az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációjának kiterjesztése Ulpianus idejében sem volt általános; olyan, regulaként is idézhető szabály, mint amit az *actio furti* aktív legitimációjának kiterjesztését illetően Gaiusnál olvashatunk; ilyen szabályt az *actio legis Aquiliae*-vel összefüggésben a forrásokban nem találunk. Elképzelhető, hogy az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációjának az érdekelt adósra történő kiterjesztése még Ulpianus idejében is csak a gondolkodás egyik irányát jelentette egy rendkívül bizonytalan kérdésben, mégpedig — az Ulp. D. 13, 6, 7, 1 tükrében — a méltányosság kifejeződése útján.

IV. NÉHÁNY SZAKIRODALMI ÁLLÁSPONT

Ami a *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelősség kérdéskörével foglalkozó szakirodalmat illeti, egyes szerzők megállnak annál, hogy az őrző *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelőssége vitatott a forrásokban, ill. hogy az őrző felelőssége a harmadik személy által elkövetett károkozás bizonyos tényállásaira terjed csak ki (pl. Kaser),^[25] míg más szerzők (pl. Molnár) kifejezetten elismerik az objektív *custodia*-felelősségnek már Neratius és Marcellus idejében történő kiterjesztését a dologrongálásra is.^[26] Vážný is leszögezi, hogy a *custodia*-kötelezett adós *damnum iniuria datum*ért is felelt; a szerző az Ulp. D. 19, 2, 41-et és a Iul. D. 13, 6, 19-et is interpolálnak tartja.^[27]

Arangio-Ruiz a Marcellus véleményére hivatkozó szövegrészlet alapján elhárítható károk („*danni evitabili*”) és elháríthatatlan károk („*danni non evitabili*”) között differenciál, és — nézete szerint — míg az első esetben az adós felel *custodiáért*, addig a második esetben nem.^[28] Arangio-Ruiz ebbéli álláspontja mögött a *custodia*-felelősség kizárólagosan objektív értelmezése húzódik meg.

Robaye ugyanakkor, aki — nézetünk szerint e vonatkozásban helytállóan — „*responsabilité subjective*”-ről beszél, vitatja Arangio-Ruiznak az elhárítható és az elháríthatatlan károk között disztingváló álláspontját.^[29]

A klasszikus kori *custodia*-felelősséget vétkességi felelősségként értelmező Krückmann szerint nem vitatható, hogy a Iul. D. 13, 6, 19-ben olvasható „*cura et diligentia*” kitétel interpolált;^[30] a szerző szerint ugyanakkor itt nem kisebb balesetért fennálló felelősségről („*Zufallshaftung*”), hanem másért való (vétkességi) felelősségről („*Verschuldenshaftung*”, illetve „*Dritthaftung*”) van szó.^[31]

Az idevonatkozó Ulpianus-fragmentumot igen eredeti módon interpretáló Cannata szerint az Ulp. 19, 2, 41-ben említett *custodiáért* való felelősség még nem *culpa in custodiendóért* való felelősséget jelent, mivel az adós magatartása még nem jön számításba, de Marcellus korában már a határán vagyunk a következő, a *custodia*-felelősségre már mint *culpa in custodiendóért* való felelősségre tekintő korszaknak.^[32] Ulpianus ugyanis — miként Cannata hangsúlyozza — „hű marad Marcellus problémafelvetésének módjához”;^[33] Marcellust követően a *custodiáért* való felelősséget *culpa in custodiendóért* való felelősségként konstruálják meg. A rendszer nem változik, tartalmilag mindig objektív, de dogmatikailag *culpáért* való felelősségként megkonstruált

[25] Kaser, 1979, 99sk.

[26] Így pl. Molnár, 1994, 182. Azon túlmenően, hogy ezzel a nézettel nem értünk egyet, külön kiemeljük, hogy a Ner. D. 19, 1, 31 pr.-ra történő utalás téves, hiszen abban nem a dologrongálásról, hanem a rablásról mint személy elleni erőszakos cselekményről van szó. Ezt a fragmentumot ráadásul Molnár csak idézi, de magát a szöveget közelebből nem vizsgálja.

[27] Vážný, 1929, 107skk., a *commodatum* vonatkozásában pedig 114.

[28] Arangio-Ruiz, 1933, 167.

[29] Robaye, 1987, 199.

[30] Krückmann, 1944, 52.

[31] Krückmann, 1944, 52. A *Dritthaftung* szorosabb értelemben nem másért való felelősséget jelent, lásd Földi, 2004, 231.

[32] Cannata, 1996, 30.

[33] Uo.

felelősségről van szó: egy tipizált *culpáról*.^[34] A szöveget tehát Cannata részben az objektív, részben pedig a szubjektív felelősség példájának tekinti. (Cannata nyomán tehát elvileg megkockáztatható lenne egy olyan föltevés is, hogy a klasszikus korban sokáig még objektív *custodia*-felelősség éppen Marcellus korában — és egyes jogtudósok szerint — kezd szubjektív *culpa in custodiendó*ért való felelősséggé válni.)

Földi András azt hangsúlyozza, hogy a két forráshely kiegészíti egymást; nézete szerint Marcellus a főszabályt (nevezetesen, hogy a *custodia*-kötelezett *damnum ab alio iniuria datum*ért nem felel) elismeri és kiegészíti, megfogalmazván a nyilvánvaló kivételeket. Földi nézete szerint semmiféleképpen sem volt magától értetődő a *custodia*-felelősség harmadik személyek által elkövetett károkozásra való kiterjedése; a szerző ezt a nézetet a másért való felelősség témakörében elsőként írott tanulmányában is „felülvizsgálatra szoruló prekonceptciónak” tekintette.^[35]

Bessený András azt emeli ki, hogy Marcellus sem cáfolja meg teljes egészében Iulianus állítását, „legfeljebb némileg korlátozza annak érvényét”; Bessený szerint bizonyos esetekben dologrongálás esetén is megállapítható a *custodia*-felelősség.^[36]

A kérdés megítélése elsősorban attól függ, hogy mi a *custodia*-kötelezett más károkozásaért való felelősségének alapja: az objektív *custodia*, vagy a *culpa in eligendo*. Földi valószínűsíti, hogy a *custodia*-kötelezett más károkozásaért való felelősségének alapja már a klasszikus jogban is inkább a *culpa in eligendo* volt, és ezzel a lényegre tapint rá.

Visszatérve a D. 19, 2, 41 alatt felvett Ulpianus-szöveghez, még egy fontos körülményre szeretnénk felhívni a figyelmet. Láthattuk, hogy Iulianus idejében általános jelleggel kizárt volt a *custodia*-kötelezettnek a más által elkövetett dologrongálásért való felelőssége, Marcellus ugyanakkor olykor elismerte az ilyen jellegű *casus minorok*ért való felelősséget. Külön hangsúlyozni kell, hogy olykor; Marcellus ugyanis — Ulpianus tolmácsolásában — kifejezetten azt írja, hogy a kereset csak *interdum* — vagyis speciális tényállási elemek fennforgása esetén, ill. bizonyos nyilvánvaló esetekben — adható meg, általában tehát nincs helye a keresetnek. Az Ulp. D. 13, 6, 7, 1-ben foglalt tényállás bizonyára ilyen nyilvánvaló esetet jelentett. Marcellus pedig a kérdést — Iulianushoz hasonlóan — vétkességi alapon döntötte el, és két konkrét esetet nevezett meg, amikor is fennáll az átvevőnek a más által elkövetett dologrongálásért való felelőssége: ha az átvevő a dolgot kellő gondosság esetén megőrizhette volna, ill. ha az őrző maga okozta a kárt. Az ellentmondás tehát csak látszólagos, csupán arról van szó, hogy Marcellus cizellálta a problémát. Ezért minden vonatkozásban helytállónak tartjuk Földinek azt a véleményét, hogy a két forráshely kiegészíti egymást, ill. Robaye azon megállapítását, miszerint „Marcellus és Ulpianus szemszögéből a Iulianus által megfogalmazott elvet egyszerűen csak továbbfejleszteni és árnyalni kell”.^[37] Az Ulp. D. 19, 2, 41 és a Iul. D. 13, 6, 19 értelmezése során nézetünk szerint általában is Krückmann, MacCormack, valamint Robaye jut a leginkább helyes eredményre; Robaye a szövegeket lényegében klasszikus eredetűnek tartja, és hangsúlyozza, hogy a két forrásszöveg nem áll ellentmondásban

[34] Cannata, 1996, 30.

[35] Földi, 1984; Földi, 1988; Földi, 1997, 107.

[36] Bessený, 2010, 329.

[37] Robaye, 1987, 296.

egymással.^[38] Az Ulp. D. 19, 2, 41-ben említett „*custodia*” ebben a kontextusban szubjektív értelemben használatos, és a szövegek nem tárgyalhatók az objektív felelősség keretében. Igaza van a szöveg klasszicitását elfogadó^[39] MacCormack-nek, aki a textust azon forrásszövegek közé sorolja, ahol a *custodia* szolgáltatásának kötelezettsége „a *diligentia* egy bizonyos típusa teljesítésének kötelezettségét” („*an obligation to exercise a certain type of diligentia*”) jelenti.^[40] Robaye értelmezése szerint a materiális (őrzési tevékenység) értelemben vett *custodia* tanúsítása esetén olykor („*parfois*”) elkerülhető a más által elkövetett dologrongálás következtében előállott károk bekövetkezése.^[41]

V. ÖSSZEGZÉS

Álláspontunkat a következőképpen foglalhatjuk össze. A *damnum ab alio iniuria datum* Iulianusnál nem tekintethető *casus minor*nak: a *cura aut diligentia* kitétel eredetiségének kérdése nem kardinális kérdés, mert a *custodia*, a *cura* és a *diligentia* ebben a kontextusban ugyanazt jelentik; a kompilátorok legfeljebb stiláris módosítást hajtottak csak végre a szövegen, ami dogmatikai szempontból nem jelentett változást. Ha a Iulianus-szövegben eredetileg a *custodia* szerepelt, az sem az objektív *custodia*-felelősségre, hanem a (szubjektív) őrzési tevékenységre utalt. Az esetleg ellenkező látszat ellenére Marcellus is szubjektív alapokon vizsgálódott, a „*sive custodiri potuit, ne damnum daretur, sive ipse custos damnum dedit*” kitétel erre látszik utalni. A cél minden bizonnyal az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációja *actio furti* mintájára történő kiterjesztésének Iulianus korában még teljes, Ulpianus idejében viszont már csak részbeni kizárása lehetett. Ennek magyarázata valószínűleg a tulajdonos fokozott védelmében, ill. a dologi jogosultságokat preferáló római szemléletmódban,^[42] némiképpen az *actio legis Aquiliae* jogi természetében, valamint a római jogtudósok tradicionalizmusában,^[43] konzervativizmusában,^[44] ill. nem utolsósorban kazuisztikus gondolkodás módjukban^[45] keresendő. Ez utóbbival összefüggésben ne feledjük, hogy a *casus minor*ok magasabb fogalmi kategóriáját a római jogtudósok még nem alkották meg; bár valószínűnek tartjuk, hogy ha megalkották volna, akkor sem tekintették volna *casus minor*nak a *damnum ab alio iniuria datum*ot (ezért a más által elkövetett dolog-

[38] Robaye, 1987, 296.

[39] MacCormack, 1972, 172, 71. lábjegyzet.

[40] MacCormack, 1972, 171.

[41] Robaye, 1987, 296.

[42] Ezzel összefüggésben hivatkozhatunk pl. a sokszor méltánytalan szabályokra a *locatio conductio rei* körében, ahol a *conductor rei* igen kiszolgáltatott helyzetben van a bérbeadó tulajdonoshoz képest, lásd ezzel kapcsolatban a hazai szakirodalomból Brósz, 1964, 163skk., valamint Földi – Hamza 2012, 529sk.

[43] Ehhez lásd alapvetően Nörr, 2003, II, 1119skk.

[44] A jogtudomány konzervativizmusához lásd általában Diószdi, 1971, 166skk.

[45] A római jogtudósok kazuisztikus gondolkodás módjával összefüggésben a hazai szakirodalomból lásd mélyrehatóan Pólay, 1988. A *custodia*-felelősség vonatkozásában — tudniillik hogy a lopáson kívül a *custodia*-kötelezett felel-e egy adott káreseményért vagy sem — a kazuisztikára nagy hangsúllyal utal Földi (Legújabbán Földi, 2004, 232.)

rongálást — a rablás mellett — nézetünk szerint egy új, a *casus minor* és a *casus maior* között elhelyezkedő új dogmatikai kategóriába: a *casus medius*ba sorolhatjuk be).^[46]

A *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelősség tehát nem (objektív) *custodia*-, hanem (szubjektív) *culpá*ért való felelősség volt; a Marcellus által említett esetek nem tekinthetők *casus minor*nak. Marcellus a vétkekesség esetei között differenciál; nincs szó arról, hogy az objektív *custodia* szemszögéből vizsgálódva alapvetően ellentétes következtetésre jutott volna, mint Iulianus. Mindennek fényében a Iulianus—Marcellus „vita” voltaképpen nem is tekinthető vitának, a két forráshely összhangban van egymással, Ulpianus pedig szintén elfogadja a szubjektív interpretációt. A *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelősség Marcellus szerint csak akkor áll fenn, ha az adós vétkes volt, és ezért a vétkekességért felel a *conductor*, ill. a *commodatarius* is.

Ennél nehezebb a vizsgált Iulianus- és Ulpianus fragmentum és az Ulp. D. 13, 6, 7, 1 között feszülő ellentmondás, amely — ha az interpolációkritikai megfontolásokat elvetjük — úgy oldható fel, hogy éppen pl. az Ulp. D. 13, 6, 7, 1-ben foglalt tényállás volt olyan speciális, amikor is az érdekelt őrző adós felel *damnum ab alio iniuria datum*ért, az *actio legis Aquiliae* aktív legitimációjának kiterjesztése mellett. Viszont, hogy az Ulp. D. 13, 6, 7, 1-ben foglalt tényállás esetében az adós maga is vétkes-e a károkozásban vagy sem, azt nem lehet biztosan megmondani.

Ha a *damnum ab alio iniuria datum*ért való felelősséget a klasszikus jogban is vétkekességi alapú felelősségnek tekintjük, úgy ebben a tekintetben nincsen különbség a klasszikus és a iustinianusi jog álláspontja között sem.

Amint láthatjuk, az Ulp. D. 19, 2, 41 és a Iul. D. 13, 6, 19 értelmezése tekintetében a *custodia* szubjektív felfogását (Krüchmann, ill. Robaye), valamint az egyoldalúan objektív és szubjektív értelmezés között köztes álláspontot képviselő szerzők (Cannata, ill. MacCormack) jutnak helyes eredményre; a hazai szakirodalomban — a kazuisztika hangsúlyozása mellett — hasonlóan vélekedik Földi is. Ezekben a szövegekben vétkekességi alapú felelősségről van szó; a harmadik személy által elkövetett dologrongálásért való felelősség — a rabláshoz hasonlóan — nem objektív *custodia*-, hanem szubjektív, *culpá*ért való felelősség a klasszikus római jogban is.

[46] Jól látható ugyanis, hogy a *casusok* (balesetek) *casus minorra* és *casus maiorra* történő felosztása nem fogja át a balesetek teljes körét; a kettő határmezsgyéjén olyan cselekmények vannak, amelyek még nem minősülnek ugyan *vis maior*nak — nem emberi erővel objektíve elháríthatatlan eseményekről lévén szó —, de már nem tartoznak az objektív *custodia*-felelősséget kiváltó *casus minorok* körébe sem. A rablásra és a harmadik személy által elkövetett dologrongálásra gondolunk. Ezeket az eseményeket nézetünk szerint egy, a *casus minor* és a *casus maior* között elhelyezkedő új dogmatikai kategóriába szükséges besorolnunk, amit — a *capitis deminutio media* mintájára — nevezhetnénk akár *casus medius*nak is. Persze, a forrásokban ez a kifejezés nem fordult elő, de a *casus minor* fogalma is az újkori jogtudomány terméke, és a *casus medius* fogalmának bevezetése a klasszikus római jogra nézve korántsem tekinthető anakronisztikusnak, mert ide olyan esetek tartoznak, amelyek — legalábbis értelmezésem szerint — nem sorolhatók a *custodia*-felelősséget kiváltó kisebb balesetek körébe, de *vis maior*nak sem tekinthetők. Még ha a jogtudományban általában tapasztalható konzervativizmus és az új fogalmak bevezetésével szembeni berzenkedés miatt a *casus medius* fogalmának bevezetése talán némi ellenállásba is ütközne, mégis úgy vélem, hogy a *casusok* eddigi szakirodalmi felosztása, ill. csoportosítása logikusan, a forrásokkal is összhangban álló módon és nem utolsósorban didaktikai szempontok miatt is nézetem szerint jól kiegészíthető ezzel az új, köztes fogalmi kategóriával.

IRODALOM

- Apathy Peter (2006): „Commodatum“ und „furtum“. In: *Festschrift für Herbert Hausmaninger zum 70. Geburtstag*. (ed. R. Gamauf), Wien, 15–24.
- Arangio-Ruiz, V. (1933): *Responsabilità contrattuale in diritto romano*. (2. kiad.), Napoli.
- Bessenýó András (2010): *Római magánjog*. 4. kiad., Budapest–Pécs.
- Brósz Róbert (1964): *Nem teljes jogú polgárok a római jogforrásokban*, Budapest.
- Cannata, Carlo A. (1966): *Ricerche sulla responsabilità contrattuale nel diritto romano*, Milano.
- Cannata, Carlo A. (1996): *Sul problema della responsabilità nel diritto privato romano*. Catania.
- Csizmazia Norbert (1999): *Szerződésen kívüli károkozásért való felelősség a római magánjogban*. Studia Collegii de Stephano Bibó nom. I, Budapest.
- Diódsi György (1971): *Sul conservatorismo della giurisprudenza*. Index. Különnyomat Studi camerti di studi romanistici 2. Ed. Scient. Italiane, Napoli, 166–178.
- Földi András (1984): *A másért való felelősség római jogi alapjairól*. Jogász Szövetségi Értekezések 1984/2. (kézirat)
- Földi András (1985): A kontraktuális és deliktuális felelősség konkurrenciájának történetéhez. In: *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae* 27.
- Földi András (1988): Sulla responsabilità per fatto altrui in diritto romano. In: *Publicationes Universitatis Miskolciensis, sectio juridica et politica*, 3. 135–200.
- Földi András (1997): *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*. Akadémiai K., Budapest.
- Földi András (2004): *A másért való felelősség a római jogban, jogelméleti és összehasonlító polgári jogi kitekintéssel*. Rejtjel, Budapest.
- Földi András — Hamza Gábor (2012): *A római jog története és intézményei*. 17. átdolg., bőv. kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hausmaninger, Herbert (1976): *Das Schadenersatzrecht der lex Aquilia*. Wien, (Manzsche Studienbücher).
- Honsell, Heinrich – Mayer-Maly, Theo – Selb, Walter (1987): *Römisches Recht* (aufgrund des Werkes von P. Jörs–W. Kunkel–L. Wenger). Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg–New York.
- Kaser Max (1979): Die „actio furti“ des Verkäufers. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 96, 89–128.
- Kaser, Max – Knütel, Rolf (2005): *Römisches Privatrecht*. (18. kiad.), Verl. C.H. Beck, München.
- Knütel, Rolf (1983): Die Haftung für Hilfspersonen im römischen Recht. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 100, 340–443.
- Krückmann, Paul (1944): Custodia. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 64, 1–56.
- Kunkel, Wolfgang (1925): *Diligentia*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 45, 266–351.
- Kunkel, Wolfgang – Schermaier, Martin Josef (2001): *Römische Rechtsgeschichte*. (14. kiad.), Köln – Weimar – Wien.

- Lübtow, Ulrich von (1971): *Untersuchungen zur „lex Aquilia de damno iniuria dato“*. Berlin.
- MacCormack, Geoffrey (1972): „Custodia” and „culpa”. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 89, 149–219.
- Metro, Antonino (1966): *L’obbligazione di custodire nel diritto romano*. A. Giuffrè, Milano.
- Molnár Imre (1994): *A római magánjog felelősségi rendje*. JATEPress, Szeged.
- Nörr, Dieter (2003): Zum Traditionalismus der römischen Juristen. In: D. Nörr: *Historiae iuris antiqui. Gesammelte Schriften* (hrsg. von T. J. Chiusi–W. Kaiser–H.-D. Spengler), II, 1119–1156.
- Paris, Jean (1926): *Responsabilité de la « custodia » en droit romain*. Université de Nancy. Faculté de Droit, Paris.
- Pólay Elemér (1988): *A római jogászok gondolkodásmódja*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Rascón, Cesar (1976): *Pignus y custodia en el derecho romano clásico*. Universidad, Oviedo.
- Robaye, René (1987): *L’obligation de garde. Essai sur la responsabilité contractuelle en droit romain*, Bruxelles.
- Rosenthal, Joachim (1951): „Custodia“ und Aktivlegitimation zur „actio furti“. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 68, 217–265.
- Schulz, Fritz (1911): Die Aktivlegitimation zur „actio furti“ im klassischen römischen Recht. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 32, 29–33.
- Siklósi Iván (2009): *A custodia-felelőség néhány kérdése a római jogban*. Budapest, (Publicationes Instituti. Iuris Romani Budapestinensis, fasc. X.)
- Vážný, Jan (1929): Custodia. In: *Annali del Seminario giuridico della Regia Università di Palermo*, 12, 101–163.
- Zimmermann, Reinhard (1996): *The law of obligations. Roman foundations of the civilian tradition*. (3. kiad.) Oxford.